

38. AIMEF, f 8, o 78, d 151, III. s 28, nr 15.
39. Smolenskii etnografitšeskii sbornik. II. Moskva, 1893, s 71.
40. Meletinski, E. "Edda" i rannije formõ eposa. Moskva, 1968.
41. Vt viide 31, Kruglov, s 194, nr 107; s 196, nr 115; s 205, nr 144; s 208, nr 160; vt viide 29, s 146, nr 61; s 176, nr 171.
42. AIMEF, f X, o 78, d 151, III. s 39, nr 160.
43. Vt n Vjaselle. Pesni. I. (Sklad Malaš, L.) Minsk, 1980, nr 244; vt viide 31, nr 155; viide 25, II, nr 1037.
44. Vt n viide 31, Kruglov, s 207, nr 155.
45. Vt viide 30, s 146, nr 287.

KEREMET MARI MÜTOLOOGIAS

Lidia Toidõbekova. Mari, Joškar-Ola

Peaaegu kõik uurijad on liigitanud *keremeti* kurjade ja halastamatute üleloomulike olendite hulka, kelle eesmärgiks on eranditult inimeste kahjustamine.

Tegelikult on see seisukoht vaieldav. P. Glezdnev on oma artiklis kirjutanud: "Teatud liiki vaimud üldnimetusega keremet kaitsevad kogu perekonda." See puudutab Belelejevi rajooni marisid, kuid kehtib ka teiste Mari Vabariigi elanike kohta. Marid olid uhked, et võisid keremetti austada.

Esitame näite, kuidas mari kiitles, et tal on keremet: "*Hei. mis mees sa oled! Sa oled kadunud. Vaata mind - mul on keremet!*" *Selle peale tahtis teine mari endalegi iga hinna eest keremetti saada, ta tegi kääpa ümber tara ja hakkas ohverdama.*" (Susadi-Ebaloki küla, Birska).

V. Filonenko on üles märkinud muistendi, kus jutustatakse, et palvuse määras jumal Jumo-Keremet, keremeti noorem vend. Rahvatraditsioonis tunti mitmeid keremette ja igapähe neist oli oma nimi. Keremettide austamisele osutavad samanimelised hiied ja mäed (Keremeti kaar, Keremeti mägi). Tšuvašid pidasid keremetti jumal Suldõ-Tora vanemaks vennaks, kelle tapsid inimesed. Kuriteo andekssaamiseks hakati teda pühaks pidama. Osa tatarlasi nimetas eriti pühi paiku keremetiks.

Tegelikult pole mõeldav, et ühe ja sama mütoloožilise olendi kohta käibiks üheaegselt nii palju erinevaid kujutlusi. Niidumaride praegune ettekujutus keremettidest kui kurjadest vaimudest pole algne, vaid on kõige hilisem. Ke-

remeti algupära otsides näeme erinevaid võõrmõjusid. Idamarid olid kristlusest vähem mõjustatud, mistõttu seal on tänapäevani alasid, kus säilis algupärane kujutelm keremetist kui kaitsehaldjast. Seda tõestavad ka muistendid, millest siinkohal esitame paar näidet.

“Mõne aja eest lubas üks mari oma esimese lapse keremetile. Ükskord, kui mees oli valmis oma last keremetile ohverdama, pööras ta ümber ja märkas oinast. Sellest ajast peale hakkas ta ohverdama koduloomi.” Selle muistendi põhjal võime järeldada, et marid ohverdasid keremetile esmasündinud lapsi.

“Karakulõni rajoonis Bõrgõnda küla lähedal Udmurdi Vabariigis asub Bulda Keremeti mägi. Mäel kasvab palju mahlakat rohtu, kuid põliselanikud ei niida sealt kunagi. Külas elab vanamees Nikifor. Igal aastal paneb ta selga valge särki, jalga püksid ja läheb mäele niitma. Mõned usklikud aga austavad Buldat: pühapäeviti käivad nad koos udmurtidega mäe peal palvetamas.” Vana Nikifor säilitab selles loos algset kujutelma keremetist kui kaitsehaldjast.

Osa niidu- ja mäemarisid usub samal ajal, et keremet on kuri vaim. *“Keremet on maa kurjuse hing. Ta saadab talvel pakast, suvel põuda ja torme, haigusi inimestele, katku veistele.”* Keremetti samastatakse siin looduse ürgsete kurjade jõududega.

Tšuvašid peavad keremetti kurjaks ja näljaseks vaimuks, kes saadab inimestele mitmesuguseid jälkusi kaela ja pressib ande välja, ühtlasi tähistab see sõna ohvripaika. Mõnikord assotsieerub see ka inimesi keremeti riugaste eest kaitsvate pühade esemetega ja vahel samastasid tšuvašid seda kuradiga.

V. Magnitski ja tema toetajate (Kaasani muulastest kolonistid ja vene valgustajad) arvates on keremetid vägivaldselt surnud inimeste hinged. Samal seisukohal on tšuvaši uurija N. Romanov.

“Vanal ajal saatis jumal erilised järelvaatajad (ulõšto-vlak) kõigi rahvaste juurde, et nad aitaksid nende elu korraldada Peale ülesande täitmist hakkasid nad kaduma, nad lahkusid ka maride juurest.

Kord ennemuistsel ajal nägi mari teda juhuslikult ja palus appi maja hoidma. Jumala saadik lubas, kuid ei tulnud. Mari kohtas teda kase lähedal uuesti ja palus tulla. Saadik vastas: “Kui sa mind vajad, siis tule siia ja kutsu mind.” Peale seda kohtumist ei näinud mari teda enam kunagi. Marid kutsuvad selliseid jumala saadikuid keremettideks. Varem olid paljud keremetid jumala saadikuteks.” (Izmajevo küla, Birsk). Elu korraldajad, keda kutsuti keremettideks, tulid ja aitasid niisiis maride ettekujutuse järgi neid nähtamatutena. Selliseid lugusid on palju.

“Sõjaväes olles hakkas Baškiiria Kalejevost pärinev mari iga päev ohverdama Šurdanile, keremetile-kaitsjale, ja palus hoida end vaenlase kuuli-

de eest. Räägitakse, et Šurdan kaitses teda niimoodi kõigi sõjaohtude eest ja aitas ellu jääda.

Teist sama küla mari ründasid öösel koduteel väejooksikud. Nad ratsutasid ringi ning pika ja asjatu otsimise järel kadusid. Pääsenud mari ootas pisut ja kiirustas piki teed edasi. Väejooksikud nägid teda uuesti, kuid ei suutnud kinni püüda.”

Mari mütoloogia pika arengu vältel kujunes paralleelselt kujutlusega Pühast Vaimust ametmeeste ja vaimulike arusaam keremetist. Tänapäeval samastub keremet usklike teadvuses toore, vihase ja vaenuliku jõuga.

Sõna *keremet* algupära ei ole lõplikult lahendatud. Osa uurijaid seostab seda islami usuga, kus see on seotud Püha Vaimuga ja tähendab imet. Sellel seisukohal on soome uurija Albert Hämäläinen (varem Heikki Paasonen) ja M. Vassiljev. Mis puutub V. Sbojevisse, siis arvab ta, et tšuvaši sõna *keremet* tuleneb araabia *gyuremetist* (kaitstud, püha). N. Marri arvates tähendab *keremet* sarnaselt gruusia *kerpile*, armeenia *karapetile* ja koguni kreeka vastavale väljendile jumalat.

Mõiste *keremet*, mis tähistab kurja alget, on levinud kõigi Volga regiooni rahvaste hulgas (eriti tatarlastel, tšuvaššidel ja teatud määral ka mordvalastel).

Keremetil oli palju väliskujusid ja funktsioone. Keremet Kürtno-vodožist näiteks räägivad Kosmodemjanski rajooni marid, et ta oli väejooksik ja elas koos vennaga metsas, röövides ja tehes paljudele maridele kahju. Teda olnud raske kinni võtta. Kui vennad lõpuks ümber piirati, roninud nad Suur-Jungi jõe leetseljakul kasvava tamme otsa ja heitnud end vette, ähvardades peale surmagi inimesi eksitada ja neile kõikvõimalikke haigusi põhjustada. Mõne aasta pärast tulnud kohutav haigus, vendade kättemaksu märk. Inimesed hakanud nende meelega ohverdama. Teistest keremetidest olid seal Jar-vodož ja Jaušo keremet, kes elasid teisel pool Volgat, metsas, samuti Ikša keremet ja muud. Ka Jaušo keremet oli väejooksik ja röövel. Teda tulistati ja enne surma ennustas Jaušo, et talle hakatakse ohverdama. Ja juhtuski nõnda, et paljud teda peksnud marid haigestusid ning talle hakati ohverdama.

Käibib ka muistend Šurma keremetist. “*Kui Pugatšov piirati vene vägede poolt sisse, põgenes üks kindralitest ära. Ta sööstis metsast välja, peatus ja ütles: “Olgu siin keremet! Pidagu tšuvašid mind pühaks!” Kindral püüti kinni ja poodi samas paigas kase otsa. Tema hobune oli hall, hõbedast valjaste ja raudadega.”*

Keremet Makar olnud elu ajal ahne ja jõukas talumees. Kord otsustanud ta röövida endale naabri maalapi. Edu saavutades soovitanud ta teistel maridel vaidlusaluste õiguste kohta pärida aru emakeselt maalt. Marid nõustunud ja toppinud Makari pojad maalõhedesse, need vastanud: “See oli Makari maalapp.” Makar röövis maa, ent kaotas pojad, kes lämbusid urgudes. Mees sur-

nud otsekohe murest, kuid tema vaim jäänud röövitud maatikile elama ja nii tekkinud Makari keremet.

Uskumuse kohaselt ei saa ahned ja rikkad talumehed ja vürstid, kes eluajal rõhusid rahvast, rahu ka peale surma. Surmajärgselt muutuvad nad eriti ohtlikeks olenditeks ja hirmu tõttu respektieritavateks vaimudeks.

Keremeti ilmumine, nagu ka sotsiaalne funktsioon ja elu on seotud tema kunagise inimliku loomusega. Tšuvašid uskusid, et keremet kannab punaseid riideid ja punaseid saapaid ning lamab punases voodis. Palatkoni (mägi mäemari alal) keremet on maride kujutluse järgi punase särgiga mees, kes sõuab kuldse paadiga Sumka järvel, oma hiie lähedal. Kürtno-vodož sõidab pruunide hobuste troikaga ja on riietunud isandana. Melin-Huzia tuleb mõnikord Maslova küla tšuvašside juurde hobusõidukiga, mustade hobuste troikaga, ja meenutab tatarlast.

Keremetid elasid ja surid kunagi, ja nii nagu inimesed erinevad elus üksteisest iseloomu poolest, nõnda muutusid nad ka peale surma headeks või halbadeks keremetideks. Inimesed kartsid mõlemaid. Paaegu kõik halvad keremetid olid hästi tuntud ja tänu sellele säilis nimetus *keremet* tänase päevani. Eluajal põhjustasid nad ju inimestele palju halba: rõhusid ja tapsid neid, mõned olid tülis kogu maailmaga. Keremetiks võis muutuda tatari šeik, mari vürst, tšuvaši tarkhaan, vene maaomanik, väejooksik, ahne suurmaaomanik, nõid, röövel. Kuna nad eluajal põhjustasid inimestele palju halba, siis jäädvustusid nad inimeste teadvuses muinasjutuliste kurjade olendite ja iidolitena, seda ka tänu oma ebatavalistele tunnuetele ja inimestes tekitatud alateadvusliku hirmu tõttu.

Tugeva sotsiaalse surve all muutusid endised khaanid, vürstid, šeigid jt inimeste usundilises teadvuses peale surma kõigi õnnetuste sümboliks. Preestrid, valitseva klassi ideoloogid ja inimhingede harijad, kuulutasid nad pühadeks prohvetiteks ja kaitsjateks. Sellepärast kujunes neile mütoloogilistele subjektidele dualistlik algupära: usuti, et nad põhjustavad kahju ja saadavad haigusi, ent juhul kui neile ohverdatakse koduloomi, nad ka arstivad neid. Sel kombel kandus väär usundiline väärtustamissüsteem põlvest põlve edasi ja õnnetusi või haigusi peljates tõid inimesed keremetitele ohvreid.

Marid ja tšuvašid kujutlesid, et surnu elab samamoodi kui elavad inimesed ning vajab samu asju, mida elavana. Mõnesid keremette arvatakse kahju tegevateks selleks, et saada ohvriloomadest kasu. Keremetile ohverdamist võime käsitada haige poolt antava pistise või lunarahana, et inimene terveneks haigusest.

Keremet pole inimeste kujutlustes ainult halb, vaid ka alatasa näljane, ablas ja täitmatu olend. Seda kinnitab järgmine lugu. "Kui teisi kodus polnud, hiilis keremet tšeremissina (varasemas teaduskeeles ja kirjanduses kasutatud maride nimetus - tlk) majja ja hakkas perenaist kägistama, nõudes temalt pliine. Mis pidi naine tegema? Tšeremiss küpsetas pliine, ent kui keremet oli isu täis

söönud ja maganud, nõudis ta, et talle küpsetataks kukk. Ta lahkus majast alles pärast seda, kui talle tapeti hobune.”

Ainult uri võis tagada keremeti soosingu ja tasandada tema viha. Seetõttu ohverdati haiguste või epideemiate levimise ajal vanasti pühade hiite kõrval veel üksikutes saludes või spetsiaalsetel metsalagendikel.

Mäekurud, uhteorud, rabad ja kõnnumaad muutusid heitunud inimeste kujutluses keremettide elupaigaks, kust ta läkitas neile hädasid, haigusi jm. Tänapäevalgi ühendatakse neid paiku keremeti nimega. Nii asub näiteks Berezneki külas Volga alal Keremet korem (Keremeti uhteorg).

XIX sajandi keskel püsis maridel usk kogu erineva tähtsusega keremettide hierarhiasse. Igal kurjal olendil oli oma nimi ja tegevusväli. Paganlikel maridel püsis sõna keremet rahvapärase nimetusena. Kristlik õpetus sisendas rahvale, et kõik vanad jumalad on kurjad, teisalt süvendas järk-järguline materialismi levik ateistlikku suhtumist.

Geneetiliselt kuulub keremet ühte dualistlike maailmaloomise müütide kurjade algete - demiurgidega. Keremet on ürgse algjõu personifikatsioon looduses. Patriarhaalsete suhete kindlustumisega muutus iga perekonnapea peale surma vaimuks-kaitsjaks-keremetiks. Rõhujad muutusid kurjadeks keremettideks. Nõustun N. Nikolski arvamusega, kes käsitleb keremeti olemust kui vanavanaisade, isade ja vendade kultust.

Nentigem kokkuvõtteks, et looduse algjõu kultusel baseeruva keremeti ajaloolisse ilmumisse on sulandunud heade ja halbade inimeste kultus. Seepärast oli usk keremetti püsivam ja laiemalt levinud kui teised usundilise teadvuse vormid ja mütoloogilised olendid.

Tõlkis Mare Kõiva

PÜHAKUTE AUSTAMINE JA SELLE TRANSFORMATSIOON SLAAVLASTE RAHVAKULTUURIS

Svetlana Tolstaja. Venemaa, Moskva

Üks arhailise slaavi vaimse kultuuri peamisi ideelisi aluseid on pühaduse ideaal. Kogu kirjaliku ja suulise loominguga ja vaimsete väärtuste süsteemi mitmekülgse juures jääb see ühendavaks teljeks, kuigi pühaduse sisu ja ka vormid,